

היכרא בנר חנוכה \ הרב אלקנה ליאור

האם מותר שימוש של מצווה לאור נר חנוכה

בשו"ע סי' תרע"ג ס"ד מובאת דעה המתירה שימוש קדושה לאור נר חנוכה: "ויש מי שמתיר בתשמיש של קדושה". דעה זו היא שיטת בעל המאור (שבת ט. בדפי הרי"ף). בשביל להבין את ההיתר הזה, עלינו קודם להבין את סיבת האיסור להשתמש לאורן של נרות החנוכה. שהרי פשוט שאם האיסור הוא משום ש"עשאוה כמנורה שאין משתמשין בה כלל" כלשון הר"ן (למאן דאמר אסור להשתמש לאורה!), אין כל מקום להתיר שימוש של מצווה². אם כן מהי סיבת האיסור לדעת בעה"מ? כתב בעה"מ שסיבת האיסור על פי מהלך הגמ' היא משום שיש בזה ביזוי מצווה. כעת מובן ההיתר שלו לשימוש בנרות לצורך מצווה, שאין בזה ביזוי מצווה. (אמנם הר"ן והרשב"א כתבו שאף לטעם זה אסור כי להשתמש במצווה א' לצורך ב' גם זה ביזוי, מה שאין כן להדליק מנר לנר שמותר כי כולם אותה מצווה). אחת הקושיות של הרשב"א על שיטת בעל המאור היא מדברי רבא המפורסמים (שבת כג:): "נר ביתו ונר חנוכה - נר ביתו עדיף משום שלום ביתו". ומקשה הרשב"א (במילים שלי): אם פסק בעל המאור שמותר להשתמש תשמיש של מצווה, כגון: סעודת שבת, מדוע דנה הגמרא איזה נר עדיף, ידליק נר אחד לשבת ולחנוכה! שהרי מותר להשתמש בנר חנוכה

¹ כרקע להמשך, יש לציין שבסוגיית חנוכה בהקשר לאיסור השימוש לאורן, בתחילת הסוגייה יש מחלוקת אמוראים המנוסחת בניסוח שאסור או מותר להשתמש לאורן. ובדף כב. יש מימרא של רב יהודה אמר רב אסי שאסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה. ובהמשך דנה הגמרא בגדרי ביזוי מצווה. ובעל המאור פסק במחלוקת הראשונה כמאן דאמר מותר להשתמש לאורה אלא שפסק כהמשך הסוגייה שיש בעיה של ביזוי מצווה, לכן לצורך מצווה מותר. והר"ן והרשב"א פסקו עקרונית כמאן דאמר אסור להשתמש לאורה, ועשו צריכותא מדוע לא די בנימוק של מאן דאמר זה וצריך גם טעם של ביזוי מצווה, ולהיפך, עיין לקמן בהערה 6.

² הן מצד שזה כאיסורי הנאה, וכך כתב גם בעל המאור בעצמו למאן דאמר בגמרא שאסור להשתמש לאורן, והן, מוסיף הר"ן, מצד שהגמרא התירה, למאן דאמר זה, להדליק בשבת נר חנוכה אף בשמנים ופתילות שאסור בשבת שמא יטה, ואם מותר תשמיש מצווה עדיין יש לחשוש שמא יטה. אלא וודאי אסור לגמרי.

לצורך סעודת שבת! אלא וודאי שאסור להשתמש לאורה כלל ואפילו שימוש של מצווה, כך מוכיח הרשב"א.

מדוע מצריך רבא נר אחרת להשתמש לאורה

מימרא נוספת, שהיא מימרא מכרעת בשאלה כאיזה מאן דאמר יש לפסוק עקרונית שאסור או שמוותר להשתמש לאורה, היא דברי רבא (כא:): "צריך נר אחרת להשתמש לאורה". הרשב"א מוכיח מכאן שרבא סובר שאסור להשתמש לאורה, אחרת, מדוע צריך נר נוסף?! ואם רבא סובר כך הרי הלכה כמותו!

אך כאן מחדש בעל המאור חידוש גדול, שלעת עתה הוא בגדר חידה: "ואפילו מאן דאמר מותר להשתמש לאורה כל תשיש שבעולם בהא דרבא מודה שצריך נר אחרת". אך לאור הנ"ל, כאן צריך להבין היטב את סברתו, וכך מבאר בעל המאור ("במילים שלי") ונקדים: נתאר לעצמינו את אופן התאורה בבית לפני שהמציאו את החשמל. ברור שבכל בית מדליקים בכל לילה לפחות נר אחד קבוע שלאורו משמשין שימושים רגילים בבית. נמצא שאם בחנוכה (בשעת הסכנה שמדליק בפנים) ידליק אדם בביתו רק נר אחד, לא ניכר שהוא נר חנוכה, שהרי גם לא בימי החנוכה אתה מדליק אותו! ואף אם מותר אחר כך להשתמש לאורו כי למאן דאמר זה אין בו קדושה ולא ביזוי מצווה, מכל מקום דבר אלמנטרי ובסיסי זה, גם מאן דאמר זה מודה שצריך, והוא: שתדליק בימי החג נר שיהא ניכר שהוא לנס חנוכה. ובלשון בעל המאור: "שלא יהא הרואה אומר לצרכו הוא דאדלקה". ולכן צריך להיות נר אחרת להשתמש לאורה. וכלשון הביאור הלכה³: "צריך נר אחר שיהיה היכולת בידו להשתמש לאורה ועל ידי זה מינכר שהנר הראשון הוא לשם מצוה".

מעניין שמצינו שלסברא זו ש"הרואה יאמר" "יש משקל חריג בנוף של סוגיית חנוכה" שבשאר ההלכות מצינו שרבים מהם הם להידור או לכתחילה ולא לעיכובא. להמחשה, מספר דוגמאות: "מוסיף והולך" זה רק

³ מצוטט בשלמותו לקמן בסוף המאמר.

למהדרין מן המהדרין, ומעיקר הדין: נר איש וביתו. או "זמן ההדלקה" לרוב הפוסקים (אם עוד יש עוברים ושבים) ידליק בברכה אף מאוחר יותר. ואף לגבי מקום ההדלקה, אמנם "מצווה להניחה על פתח ביתו מבחוץ" אולם בשעת הסכנה "מניחו על שולחנו ודיו". ואילו כשיש חשש ש"הרואה יאמר" אומרת הגמרא (כב:): "הדליקה בפנים והוציאה (לחוץ) לא עשה ולא כלום" ד"הרואה אומר לצורכו הוא דאדלקה"⁴.

זכינו להבין שבנר חנוכה, לפני הכל, (לפני שהוא קודש וכיוצא בזה) יש גדר פשוט, בסיסי, שתדליק נר שיהא ניכר שהוא לנר חנוכה. (כך גם לשון רש"י לאורך הסוגייה). ונראה שלבעה"מ זה לעיכובא כלשונו "ולעולם צריך שתהא נר אחרת עמו בבית קבוע לכל תשמישיו כדבא".

לפי זה אתי שפיר לשיטת בעל המאור המימרא "נר ביתו ונר חנוכה - נר ביתו עדיף משום שלום ביתו" ממנה הקשה עליו הרשב"א. שוודאי שצריך שני נרות בבית גם למאן דאמר שמותר להשתמש לאורה. נר שבת שהוא הרגיל לתשמישו, ובנוסף נר חנוכה. אחרת אם ידליק רק נר אחד הוא אמנם יעלה לנר שבת אך לא לנר חנוכה דבעינן שיהא ניכר. אמנם לאחר שהדלקת שני נרות מותר להשתמש לאורו של נר החנוכה, למאן דאמר בגמרא שמותר להשתמש לאורה - כל תשמיש, ולבעל המאור רק תשמיש של מצווה⁵.

⁴ אף שסברא זו נאמרה בגמרא למאן דאמר הנחה עושה מצווה ולא נפסק כן. מכל מקום השו"ע בסי' תרעה ס"א מביא אותה להלכה, ונושאי הכלים (ב"ח, ט"ז ומג"א) במקום כולם כתבו שהיא להלכה אף למאן דאמר הדלקה עושה מצווה. עיין שם.

⁵ הרמב"ן במלחמות הקשה עוד על בעל המאור, אם כן מדוע מותר להדליק נר חנוכה בשבת בשמנים ופתילות שאסור להדליק בהם בשבת, הלוא אם מותר שימוש של מצווה ליחוש שמא יטה! ושמעתי מפי אמו"ר הרב דוב ליאור שליט"א שיתכן ובעה"מ סובר, ויש שיטה כזו בראשונים, שבשבת די בנר אחד שהוא משמנים ופתילות המותרים, והוא מהווה היכר שלא יטה לכל הנרות. ותו לא חיישינן לשמא יטה.

גדר היכרא בנר חנוכה – צורך בנר נוסף או גם איסור שימוש

איברא, דסברא זו שיהא היכר בנר חנוכה היא לא חידוש של בעל המאור, גם הרשב"א סובר כך, אלא שלרשב"א היא גם הסברא של מאן דאמר אסור להשתמש לאורה וכלשון רש"י (במקום כא:): "שיהא ניכר שהוא נר מצווה" ואם משתמש לאורה לא ניכר⁶. ואם נחدد את ההבדל שבהבנת סברת "היכרא" שבין הרשב"א לבעה"מ נאמר כך: לבעה"מ רק מציאות אובייקטיבית של נר אחד בבית, מהווה ביטול להיותו נר חנוכה. אבל אם יש נר אחר, שיש אפילו רק יכולת להשתמש לאורו, הרי הוא מייחד את הראשון לנר חנוכה ושוב אין בכח שימוש לאורו לבטל את ההיכר שהוא נר חנוכה, כי שימוש הוא זמני, נתון לפרשנות וכיצא בזה⁷. מה שאין כן לדעת הרשב"א כל שימוש מטשטש את היותו מיוחד לנר חנוכה ולכן אסור להשתמש לאורו מטעם של היכרא.

ונראה לענ"ד שהרשב"א מוסיף על גבי בעה"מ, ופשיטא לי שבמקרה שיהיה נר אחד אף שלא ישתמש לאורו הרשב"א יודה לבעה"מ שחסר בהיכר וצריך נר אחרת.

חידושו של המגן אברהם במי שאין לו אלא נר אחד

אולם יש במגן אברהם בסי' תרע"ח סק"ב לגבי ההלכה שנר שבת קודם לנר חנוכה, דין מחודש מאד. כותב המג"א: "ואפשר דבזמן הזה שמדליקים

⁶ כיון שכך מבין הרשב"א סברת ההיכר, אם כן מאן דאמר מותר להשתמש לאורה, לשיטתו, פליג על סברא זו לגמרי, ולא מקבל הרשב"א את סברת בעה"מ שהוא יודה ברובד בסיסי יותר, כי אם מתיר להשתמש מדוע שיצריך נר נוסף, כך סובר הרשב"א. לכן הוכיח, כנ"ל, שרבא סובר כמאן דאמר אסור להשתמש לאורה. אם כן יש לשאול לרשב"א מדוע צריך 2 טעמים לאיסור גם היכר וגם ביזוי? על כך הוא עונה שיש צריכותא. מצד היכר הוה אמינא שתשמיש קל כהרצאת מעות מותר קא משמע לן סברת ביזוי. ומצד ביזוי הוה אמינא שלצורך מצווה מותר, קא משמע לן סברת היכר. ואין המקום להאריך כאן בזה.

⁷ אמנם הטי"ז הבין שאף בעה"מ יודה לרשב"א ששימוש קבוע לאורו פוגם בהיכר, ולכן מצמצם את כל ההיתר של בעל המאור לתשמיש עראי. אולם מביא הביאור הלכה בסי' תרע"ג ד"ה 'ויש מי שמתיר בתשמיש של קדושה' שאחרונים אחרים חולקים עליו והבינו לדעה זו שאף דרך קבע מותר.

בפנים יקנה נר חנוכה ואף על פי כן לא ישב בחושך ואף על פי שאסור לאכול לאורה מכל מקום כיון דאי אפשר בעניין אחר הוי כשעת הסכנה דמניחו על שלחנו אף על פי שעל כרחו משתמש בו כמו שכתב הר"ן הכא נמי כן והוא הדין בחול מי שאין לו אלא נר אחד". דהיינו: מתיר המג"א להדליק נר אחד שיעלה לו לכאן ולכאן. אמנם לבעיה של איסור הנאה מנר חנוכה הוא מתייחס בדבריו, ומסתמך על הר"ן שציטט, שבשעת הדחק כשאין ברירה אף אם נהנה ממנו לית לן בה (לכאורה דלא כרשב"א הנ"ל). אך לכאורה כיצד יתיישב עם סברת בעה"מ שצריך נר נוסף בשביל היכר! ולענ"ד כנ"ל הסברא נותנת שגם הרשב"א וכמובן רש"י יודו לסברת בעה"מ בזה!

ואמנם הפרי חדש בסי' תרע"ג ס"א חולק על המג"א לגבי שבת, אך טעמו משום שאסור להשתמש לאורה אף בכהאי גוונא. אך בחול לכאורה יודה למג"א, אז כיצד נוכל להבין את דברי קדשו של המג"א?

נר אחרת להיכרא – דווקא במדליק על שולחנו למג"א

הפרי מגדים על המקום (אשל אברהם סק"ב) מציע הבנה בדברי המג"א שננסה להרחיב אותה, וזה לשונו: "ואי דמדליק סמוך לפתח ובמנורה יש היכרא, הוא הדין בשבת יעשה כן, ולא יניח על שולחנו כי אם סמוך לפתח, ולא ישבו בחושך, וצריך עיון" עד כאן לשון הפמ"ג.

ראשית, נחזור למקור דברי רבא בגמ'. כפי שכבר עמד על כך הר"ן (אותו ציטט המג"א), דברי רבא שצריך נר אחרת נאמרו מיד אחרי דין הברייתא שבשעת הסכנה מניחו על שולחנו ודיו ומבין דקאי דייקא על זה. ומכאן הוכיח הר"ן שאף אם נהנה מאור נר חנוכה מותר בשעת הסכנה. כנראה מבין המג"א, והוא אף הביא זאת בשם רבינו ירוחם בס' תרע"ג סק"ד, שרק כשמדליק נר חנוכה על שולחנו צריך נר אחרת. וזה מאד מובן כי שם עומד תמיד הנר הרגיל, אז וודאי שאם לא תוסיף נר לא יצאת ידי חובה כי לא הדלקת שום דבר מיוחד לחנוכה, הרי כל לילה אתה מדליק אותו! אך אם אתה מדליק את נר חנוכה במקום צדדי בבית, זה עצמו ההיכר ולא צריך בכהאי גוונא נר אחרת. על פי זה תתורץ שאלת תוספות כמין חומר. תוספות (שבת כא: ד"ה "ובשעת הסכנה") שואל: מה עוזר בשעת הסכנה להדליק

על השולחן, הרי גם משם הגויים יקחו אותו! ומתרץ שאין רגילות כל כך לחפש בבתים. אולם לפי הנ"ל (וכך משמע גם מתוספות לקמן מה). וודאי שחיפשו בבתים ולכן הדליקו על השולחן, כי ברור שבכל בית יש נר או כמה נרות על השולחן לתאורה וכשיוסיפו עוד נר לחנוכה הגויים לא יבינו, אך מצד לצאת ידי חובה צריך נר אחרת להשתמש לאורה. אך אם היו מדליקים בשעת הסכנה את נר חנוכה במקום צדדי וניכר בבית מבפנים, אמנם מצד ההלכה לא היה צריך נר אחר כי זה בעצמו היכר, אולם הגויים היו מחפשים ותופסים זאת. נמצא שכל ההיכר הנצרך הוא דווקא על השולחן והמג"א מיירי שידליק, לדוגמא: בפתח הבית מבפנים⁸. שזה שייך רק בזמן הזה שבלאו הכי מדליקים בפנים, ודין הגמרא והשו"ע נאמר כשהיו מדליקים בפתח הבית מבחוץ ואז אם יעדיף את נר החנוכה לא יהיה כלל אור בבית לשלום ביתו. והכל בא על מקומו בשלום. אולם מכך שבעה"מ לא ציין בדבריו כלל שולחן אלא "לעולם צריך נר אחרת" נראה שהוא עצמו לא יסכים לדין המג"א⁹. אבל בוודאי שדין המג"א מובן וכנ"ל.

סיכום הנושא בביאור הלכה

וכן משמע גם מהביאור הלכה בסי' תרע"א ד"ה "וצריך נר אחרת להשתמש לאורה" שהמג"א מיירי שלא על השולחן וזה לשונו: "פירש רש"י משום היכרא ורצה לומר שאפילו אם לא ירצה כלל להשתמש לאורה מכל מקום צריך נר אחר שיהיה היכולת בידו להשתמש לאורה ועל ידי זה מינכר שהנר הראשון הוא לשם מצוה דאי לאו הכי כיון שעומד על השולחן יאמרו

⁸ מכאן אולי מקור למנהג להדליק נר חנוכה על פתח הבית מבפנים להיכרא. ועל פי זה גם נראה לבאר בברייתא העוסקת במקום ההדלקה, שבתקנה להדליק על פתח ביתו מבחוץ יש 2 מרכיבים: א'- היכרא ועל כן על פתח ביתו (ולא על שולחנו) ב'- פרסומי ניסא ולכן מבחוץ. שלא כמו ההבנה הרגילה שיש כאן רק עניין של פרסומי ניסא. ובשעת הסכנה שמדליק על השולחן אין לא היכרא ולא פרסומי ניסא ולכן הצריך רבא נר אחרת שעל כל פנים יהיה היכרא. ומכאן משמע שזה לעיכובא מה שאין כן פרסומי ניסא אינו לעיכובא.

⁹ יוצא שיש שתי שיטות בראשונים האם דין רבא: "וצריך נר אחרת" קאי דייקא על מניחו על שולחנו ודיו בשעת הסכנה או שזהו דין עצמאי שנכון לעולם. לר"ן ולרבינו ירוחם קאי אשעת הסכנה, ולרשב"א ולבעה"מ זהו דין כללי שקיים בכל עניין.

שלצרכו הדליקה. ונראה דוקא במניחה על שולחנו אבל כל **שמניחה סמוך לפתח אין צריך לנר אחרת** אף על פי שעומד לו לשם הואיל ואינו בא להשתמש לאורה לאיזה תשמיש. אכן מנהג העולם וכן מנהג רבותינו דבכל נר חנוכה המודלקת בתוך הבית צריך נר אחרת אפילו לא היה צריך לתשמיש שלא יאמרו לצרכו הדליקה וכן אני נוהג למעשה כ"כ המאירי עי"ש ועיין בפמ"ג שכן משמע גם כן מתשובת רמ"א. **ועיין בסוף סימן תרע"ח סק"ג במגן אברהם** דאפילו מי שאין לו אלא נר אחד [ונר אחרת להדליק לשמש לאורה אין לו] מכל מקום ידליק את הנר ויברך עליה. ומכל מקום לכתחלה בודאי יזהר שלא להשתמש לפניה. עד כאן לשונו.

הבנת הכפילות, לכאורה, בשו"ע בעניין הנר הנוסף

כעת מובנים דברי השו"ע שהביא בסימנים שונים 2 הלכות דומות. בסי' תרע"א "וצריך נר אחרת" ובסי' תרע"ג ס"ד "ונוהגים להדליק נר נוסף" לכאורה זה אותו דבר, ולמה כאן נקט צריך ושם נקט נוהגים? אלא ודאי פירושו כפי העולה מהנ"ל - בסי' תרע"א לגבי שעת הסכנה שמדליקו על שולחנו ודיו הביא דברי רבא שצריך נר אחרת להיכרא, ומשמע שזה מעיקר הדין וכדברי המשנה ברורה שם סק"ד ובביאור הלכה שצוטט לעיל. (ונראה, מכך שהצמיד המחבר דינים אלו שלמד את הגמרא כרבינו ירוחם דרבא קאי דייקא על שעת הסכנה). ואילו בסי' תרע"ג מיירי שיש נר אחרת אלא שבכל זאת מצד החשש שמא ישתמשו לאורו ולא אדעתיהו (כלשון המשנה ברורה שם סק"ד) נהגו כל בית ישראל להדליק נר נוסף הנקרא שמש.

תקציר המאמר: המאמר דן בגדר ההיכר הנצרך לנר חנוכה. והוא אחד הטעמים בראשונים לאיסור הנאה מהנרות. מתמקד בהבנות השונות של הרשב"א ובעל המאור בגדר ההיכרא: "צורך בנר נוסף או גם איסור שימוש". וכן בהבנתם את ההלכה "נר ביתו ונר חנוכה - נר ביתו עדיף". ועל מנת להבין את פסקו המחודש של המג"א במי שאין לו אלא נר אחד אפילו בשבת חנוכה, מחדד הבנה שלישית בגדר ההיכרא (של רבינו

ירוחם). ודרך זה מתבררת יפה התקנה במצב בו "מניחו של שולחנו".
ונראה שדרך שלישית זו היא הבנת השו"ע והביאור הלכה.